

Татаренко Г.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного права
юридичного факультету СНУ ім. В.Даля*

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З СЕПАРАТИЗМОМ

У статті розглянуто поняття сепаратизму, розмежування визначення "сепаратизм" у загальному та кримінально-правовому сенсі, питання доцільності виділення до окремих складів злочинів таких, як публічних закликів до сепаратизму, розповсюдження матеріалів, що містять такі заклики та фінансування сепаратизму.

Ключові слова: сепаратизм, кримінально-карний сепаратизм, публічні заклики, розповсюдження матеріалів, фінансування сепаратизму.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена суворими реаліями сьогодення, а саме інспірованими на початку 2014-го року російськими спецслужбами проявами сепаратизму у Криму та східних областях України, які переросли у неоголошену гібридну російсько-українську війну, що триває наразі.

У цій роботі ми спробуємо дати відповіді на декілька питань. Що таке сепаратизм у загальному розумінні слова? Чи є підстави вважати сепаратизм кримінально карним діянням згідно законодавству України? Чи відрізняється загальноприйняте визначення сепаратизму від кримінально-правового? Яке між ними співвідношення? Чи є доцільним виокремлення у окремі склади злочину публічних закликів до сепаратизму, розповсюдження матеріалів, що містять такі заклики, та фінансування сепаратизму?

Різні джерела дають загалом подібні визначення поняття сепаратизму.

Сепаратизм (від лат. *separatus* – окремий) — прагнення до відокремлення, відособлення, як вільне волевиявлення на законних підставах у вигляді автономії чи незалежної держави. [1]

Сепаратизм – прагнення до відокремлення, відособлення. У багатонаціональних державах — політичний рух національних меншостей, скерований на відокремлення від державного цілого й утворення самостійної держави. [2]

За визначенням, що надається в «Юридичній енциклопедії» за редакцією Ю. Шемшученка, сепаратизм це «рух, спрямований на відокремлення від держави частини її території та населення... Сепаратизм породжується суперечностями між центральною владою держави та носіями ідей сепаратизму, якими здебільшого є політичні партії, громадські та релігійні організації етнічних або конфесійних меншин, іноді – окремі регіональні політичні структури" [3]

«Малий етнополітологічний словник» за редакцією Г. Щокіна надає наступне визначення сепаратизму - «боротьба етнічної спільноти за вихід зі складу державного утворення й створення незалежної держави або автономії» [4, с. 235].

Як зазначено в Аналітичній доповіді "Міжнародний досвід боротьби з сепаратизмом: висновки для України" (Розділ "Рекомендації щодо врегулювання конфлікту на Сході України": "Відповідно до статей 110, 110-2 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року № 2341-III діяльність т.зв. «ДНР» і «ЛНР» та їх керівників є злочинною і має ознаки сепаратизму. Крім того, просування ними дезінтеграційних процесів відбувається із застосуванням силових методів, у т.ч. тероризму. У той же час, складність застосування відповідного законодавства України полягає у відсутності законодавчого визначення поняття «сепаратизм». З огляду на це, Верховній Раді України доцільно закріпити на законодавчому рівні визначення відповідного терміну, зокрема шляхом прийняття окремого закону"[5] .

У тексті Кримінального кодексу України слово «сепаратизм» не зустрічається, але воно присутнє у назві Закону України від 19 червня 2014 року № 1533-VII «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» [6]. Цим законом кодекс доповнений статтею 110-2. Інші зміни цим законом не внесені.

Текст диспозиції частин першої та другої статті 110-2 КК свідчить про те що фінансуванням сепаратизму вважається фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. Також бачимо, що у статі 110-2 КК йдеться про фінансування дій, перелік яких наведений у статтях 109, 110 КК.

Таким чином, законодавець вважає сепаратизмом дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади.

Порівняно з загальноприйнятими визначеннями сепаратизму визначення, що впливає із назви згаданого Закону є вузько-широким.

З одного боку кримінальне покарання встановлюється лише за сепаратизм, що здійснюється в насильницький спосіб або інший спосіб, що суперечить Конституції та Законам України. Це без сумніву правильно, адже в Україні проживають принаймні три нації, що не мають власних національних державних утворень. Це гагаузи (гагаузлар), кримські татари (киримли), цигани (роми). Ці нації мають право на самовизначення і, відповідно, мають право на сепаратизм.

З іншого боку до кримінально карного сепаратизму безпідставно віднесені випадки неправомірної зміни кордонів України шляхом не відокремлення, а навпаки приєднання територій. Виходячи з логіки законодавця, сепаратизмом є також насильницька зміна чи повалення конституційного ладу та захоплення

державної влади, хоча такі дії можуть бути зовсім не пов'язані із зміною територіального устрою.

Тож кримінально-правове та загально відоме визначення сепаратизму не співпадають. Поняття, яким ці визначення відповідають, співвідносяться між собою як такі, що перетинаються. Тому вважаємо позитивним фактом відсутність слова «сепаратизм» у тексті Кримінального кодексу України. Інакше були б можливі проблем з тлумаченням термінів та кваліфікацією злочинних дій.

Сполучники «а також», «чи» у тексті частини першої статті 110 КК свідчать про встановлення кримінальної відповідальності окремо за три види злочинних діянь:

- по-перше, дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України;
- по-друге, публічні заклики до вчинення таких дій;
- по-третє, розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

У першому випадку йдеться власне про кримінально карний сепаратизм. У другому та третьому випадку – про заклики до сепаратизму.

Виділення публічних закликів до дій, що будуть вчинятися з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, в окремий склад злочину є доцільним та справедливим, оскільки публічні заклики винної особи:

- можуть бути звернені до непевного, невизначеного кола осіб;
- не потребують попереднього зговору з особами, які будуть вчиняти дії, до яких закликає винний;
- є суспільно небезпечними незалежно від збурення інших осіб у кожному окремому випадку виловлювання закликів.

Розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення дій, направлених на зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, є на нашу думку одним із способів публічних закликів і не повинне розглядатись як окремий склад злочину. Тому

займенник «чи» у частині першої статті 110 КК потребує заміни на кому і слова «у тому числі шляхом».

Також треба мати на увазі, що сам по собі публічний заклик до будь-яких дій не здатен спричинити шкоду життю чи здоров'ю людей, пошкодити майно. Публічний заклик, як безособове звернення не є психічним насиллям. Публічний заклик залишає особам, до яких він звернений, свободу вибору: вчиняти незаконні дії, чи утриматись від них. Тому публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до кримінально карного сепаратизму, є менш суспільно небезпечним діянням ніж самі дії, до вчинення яких закликає суб'єкт.

Тому заклики до сепаратизму, які були вчинені вперше, не призвели до тяжких наслідків і не були пов'язані з іншими обтяжуючими обставинами, заслуговують на менш тяжке покарання ніж власне злочинний сепаратизм.

Це ще одна підстава для виокремлення публічних закликів, у тому числі шляхом розповсюдження матеріалів із закликами до злочинного сепаратизму в окремий склад злочину шляхом виключення відповідних слів із частини першої статті 110 КК та доповнення статті 110 КК частиною другою відповідного змісту. Частини другу та третю необхідно вважати третьою та четвертою відповідно та посилались у їх тексті на дії, передбачені ч.ч.1, 2 цієї статті.

Виокремлення в окремий склад злочину фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, є не правильним і не доцільним, оскільки:

- саме по собі фінансування є активною дією, направленою на досягнення кінцевого злочинного результату, тотожного результату дій, які фінансуються. Тобто фінансування сепаратизму саме по собі є сепаратизмом (окремим його проявом);

- теоретично фінансування сепаратизму може здійснюватися безособово, наприклад, шляхом внесків в спеціально створені іншими особами фонди. Але такі випадки трапляються порівняно не часто. Їх важко викрити, а ще важче

довести умисел фінансиста саме на фінансування конкретних дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України;

- на практиці завжди необхідно доводити, що дії фінансиста вчинялись по попередньому зговору з особами, яких він фінансує. Таким чином і фінансист, і той, кого фінансують, вчиняють один і той самий злочин, передбачений статтею 110 або статтею 109 КК України;

- частиною третьою статті 27 КК фінансування злочинної діяльності прямо передбачене як співучасть у злочині у формі організаторства.

Окремим недоліком статті 110-2 КК є те, що в ній не передбачена відповідальність за фінансування публічних закликів до сепаратизму.

Зважаючи на викладені доводи вважаємо за доцільне виключити із Кримінального кодексу України статтю 110-2, а статтю 110 цього ж кодексу викласти у наступній редакції.

Стаття 110. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України.

1. Умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України,

-

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Публічні заклики до дій, передбачених частиною першою цієї статті, у тому числі вчинені шляхом розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, -

караються позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.

Такі зміни повинні усунути протиріччя між кримінально-правовим та загальноприйнятим тлумаченням термінів, уникнути тавтології та зайвого нагромадження реальної та ідеальної сукупності злочинів, полегшити процес доказування злочинної діяльності, виключити помилки кваліфікації, прискорити розслідування та в решті решт призначення покарання винним особам.

22 липня 2014 Верховна Рада України прийняла за основу проект Закону України про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію) (реєстр. № 4300а), поданий народними депутатами України Ляшком О.В., Соболевим С.В., Карпунцовим В.В., Єремєєвим І.М., Тягнибоком О.Я. Згідно за зазначеним законопроектом сепаратизмом визнається "діяльність, спрямована на відокремлення частини території України з етнічних, мовних, релігійних мотивів для створення нової держави, наділеної політичною самостійністю або широкою автономією" [7]. Автори законопроекту пропонують ввести поняття "десепаратизація", під яким мається на увазі "...комплекс заходів, що здійснюються з метою звільнення органів законодавчої, виконавчої, судової влади, правоохоронних органів, Збройних Сил України, Служби безпеки України, органів місцевого самоврядування, політичних партій та громадських об'єднань, вищих навчальних закладів, засобів масової інформації, підприємств, установ і організації усіх форм власності від будь-яких проявів сепаратизму та запобігання загрозам сепаратизму в майбутньому"[7]. До заходів з десепаратизації відносяться люстраційні, ліквідаційні, конфіскаційні, освітні та інформаційні заходи з боку держави.

Безумовно, що методи, способи протидії сепаратизму мають обиратися з урахуванням особливостей конфлікту "з урахуванням історичних, культурних, етнічних, релігійних та інших особливостей розвитку регіонів" [5].

Література:

1. Вікіпедія, український сегмент // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
2. Словник української мови: в 11 томах. — Том 9, 1978. — Стор. 126 // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://sum.in.ua/p/9/126/2>.
3. Юридична енциклопедія. Т.1. / Ред. Ю.С.Шемшученко та ін. — К.: Українська енциклопедія, 1998.
4. Малий етнополітологічний словник / О.В. Антонюк, В.І. Волобуєв, М.Ф. Головатий та ін. — К.: МАУП, 2005. — 288 с.
5. Міжнародний досвід боротьби з сепаратизмом: висновки для України (Аналітична доповідь) / Автори: Резнікова О. О., Місюра А. О.; Дрьомов С. В., ; Войтовський К. Є., За заг. ред.. Резнікової О. О. //Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>
6. Закон України від 19 червня 2014 року № 1533-VII «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-18>.
7. Проект Закону про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію) // Електронний ресурс: Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4300%D0%B0&skl=8

Татаренко Г.В. Дискуссионные вопросы уголовной ответственности за действия, связанные с сепаратизмом. – Статья.

В статье рассматривается понятие сепаратизма, разграничение определения "сепаратизм" в общепринятом и уголовно-правовом смысле, вопросы целесообразности выделения отдельных составов преступлений таких, как публичные призывы к сепаратизму, распространение материалов, содержащих такие призывы и финансирование сепаратизма.

Ключевые слова: сепаратизм, уголовно-наказуемый сепаратизм, публичные призывы, распространение материалов, финансирование сепаратизма.

Tatarenko H.V. Controversial issues of criminal responsibility for acts related to separatism. - Article.

The article discusses the concept of separatism, the distinction between the definitions of "separatism" in the conventional and legal sense, the expediency of allocation of specific offences such as public incitement to separatism, distributing materials containing such appeals and the financing of separatism.

Key words: separatism, punishable separatism, public calls, distribution of materials, financing of separatism